

ΛΑΪΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΝ ΤΩ «ΖΗΝΩΝΙ»

Εἰς τὰ δραματικά ἔργα τῆς Κρητικῆς λογοτεχνίας ἀνήκει, ὡς γνωστόν, καὶ ὁ «Ζήνων», τραγωδία ἀγνώστου ποιητοῦ, διασωθεῖσα εἰς τὸν Νανιανὸν κώδικα τῆς Μαρκιανῆς βιβλιοθήκης καὶ ὑπόθεσιν ἔχουσα τὰ κατὰ τὸν Ἰσαυρον αὐτοκράτορα τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ἡ ἐν λόγῳ τραγωδία ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ Κ. Σάθα¹, ὑποδείξαντος², ὅτι ἔχει ὡς πρότυπον ὁμώνυμον λατινικὸν δράμα τοῦ Ἰγγλου Ἰησουίτου Josephi Simonis³, ἐκδοθὲν ἐν Ρώμῃ τῷ 1648⁴.

Τὴν πληροφορίαν ταύτην ἐπαναλαμβάνουν ἔκτοτε πάντες οἱ γραμματολογοῦντες, χωρὶς ὅμως τὸ θέμα ἐπιστημονικῶς νὰ μελετηθῇ.

Ἦδη τῇ ὑποδείξει τοῦ φίλου ὕφηγητοῦ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν κ. Γ. Σπυριδιάκη, εὐγενῶς παραχωρήσαντος εἰς ἐμὲ φωτοτυπίας τῆς τε ἐκδοθείσης ὑπὸ τοῦ Simonis λατινικῆς τραγωδίας καὶ τοῦ περιέχοντος τὸν «Ζήωνα» χειρογράφου, εἰργάσθην συστηματικῶς εἰς τὴν ἔρευναν τῶν πηγῶν, τὴν μελέτην τῶν διαφορῶν συναφῶν προβλημάτων (ῥυθμοῦ, περιεχομένου, χρονολογίας συνθέσεως κλπ.) καὶ τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ κειμένου τοῦ Κρητικοῦ δράματος.

Ἐκ τῆς ἐργασίας μου ταύτης προβαίνω ἐνταῦθα εἰς δημοσίευσιν τῶν ἀναφερομένων εἰς τὴν διαπίστωσιν λαϊκῶν στοιχείων ἐν τῷ «Ζήνωνι» παρατηρήσεών μου.

* * *

Ἡ συγκριτικὴ ἐργασία ἐπὶ τοῦ κειμένου τοῦ «Ζήωνος» πρὸς τὸ λατινικὸν πρότυπον πείθει ὅτι ὁ Κρῆς ποιητὴς εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν,

¹) «Ὁ Ζήνων», παλαιὰ τραγωδία, νῦν πρῶτον ἐκδιδομένη ἐκ χειρογράφου τῆς Μαρκιανῆς Βιβλιοθήκης ὑπὸ Κ. Ν. Σάθα. Ἐν Βενετίᾳ. Τύποις Φοίνικος 1878 (Σχ. 8ον Σελ. 102) <Ἴδε καὶ «Κρητικὸν Θέατρον» ἢ συλλογὴ ἀνεκδότων καὶ ἀγνώστων δραμάτων. Ἐν Βενετίᾳ 1879, σελ. 1—101>.

²) Κ. Ν. Σάθα: «Κρητικὸν Θέατρον», ἐνθ' ἀν. σελ. ιε' κ. ἐξ.

³) Περὶ τοῦ συγγραφέως ἰδ.: Carlos Sommervogel «Bibliothèque de la compagnie de Jésus», τόμ. VII, Bruxelles - Paris 1896, στήλ. 1214 - 1215. Ἀνάλυσιν τῶν τραγωδιῶν τοῦ Simonis (Zeno, Mercia, Theoctistus, Vitus καὶ Leo Armenius) περιέχεται εἰς τὸ ἔργον τοῦ Jacob Zeidler «Studien und Beiträge zur Geschichte der Jesuitenkomödie und des Klosterdramas», Hambourg 1891, τόμ. I, σελ. 34 - 119. (Εἰδικώτερον ὁ «Zeno» σελ. 35 - 67).

⁴) «Zeno, tragedia Josephi Simonis Angli, e societate Jesu» Romae (Typis Haeredum Francisci Corbelletti) 1648 <superiorum permissu>. (Σχ. 8ον Σελ. 104).

κατὰ τὴν σύνθεσιν τῆς τραγωδίας του, τὸ ὁμώνυμον τοῦ *Simonis* δράμα, οὐτινος τὸ ἑλληνικὸν ἔργον εἶναι μίμησις πιστῆ, τόσον κατὰ τὸ γενικὸν τῆς ὑποθέσεως διάγραμμα, ὅσον καὶ κατὰ τὰς λεπτομερείας τῆς σκηνικῆς διαρθρώσεως, τὴν ἀπεικόνισιν τῶν χαρακτήρων τῶν ἡρώων, τὴν φραστικὴν ὁμοιότητα τῶν στίχων κλπ.

Ὁ Ἕλλην διασκευαστής, γνώστης τῆς λατινικῆς γλώσσης, ἠκολούθησε τὸν Ἄγγλον συγγραφέα πιστῶς εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἰδεῶν καὶ τὴν ἔκθεσιν τῶν συναισθηματικῶν καταστάσεων, αἵτινες ἀποδίδονται εἰς τὰ πρόσωπα τῆς τραγωδίας, χωρὶς νὰ παρουσιάσῃ ἀξιόλογα στοιχεῖα πρωτοτυπίας εἰς τὴν δραματικὴν πλοκὴν καὶ τὴν σκηνικὴν δράσιν.

Ἄς μὴ λησμονῶμεν ὅμως ὅτι ἔζη — κατὰ τοὺς τελευταίους βεβαίως τῆς Ἑνετοκρατίας χρόνους — ἐν ἡ περιοχῇ, ἡ λαϊκὴ ποιητικὴ παράδοσις διετηρεῖτο ἀκμαία δωρήσασα ἐκφραστικούς τρόπους καὶ τὴν γενικωτέραν ἀντίληψιν τῆς ζωῆς εἰς τοὺς λόγιους τῆς Σχολῆς, ἣτις ἐδημιούργησεν ἔργα ὡς ὁ «Ἐρωτόκριτος», ἡ «Ἐρωφίλη», ἡ «Θυσία τοῦ Ἀβραάμ».

Ὁ ποιητὴς τοῦ «Ζήνωνος» δὲν ἔχει ἀσφαλῶς τὴν δύναμιν ἑνὸς Κορνάρου ἢ ἑνὸς Χορτάτζη γινώσκων ὅμως τὸ κοινὸν ἐνώπιον τοῦ ὁποῦ ἐπρόκειτο νὰ διδάξῃ τὸ δράμα του, ἠθέλησε νὰ προσαρμοσθῇ καὶ ἀνταποκριθῇ εἰς τὰς πνευματικὰς ἀπαιτήσεις καὶ τὰς δεκτικὰς του ἱκανότητας, πρὸς τοῦτο δ' ἠναγκάσθη πολλὰκις νὰ θυσιάσῃ τὰ λογιώτερα στοιχεῖα τοῦ ξένου προτύπου, νὰ παραλίπη μυθολογικὰ τοιαῦτα, μὴ εὐχερῶς ὑπὸ τῶν συγχρόνων του ἐννοούμενα καὶ νὰ ποικίλῃ τὴν σύνθεσίν του διὰ χαρακτηριστικῶν τύπων λαϊκῆς γλώσσης καὶ διανοήσεως.

I.—Κατὰ κανόνα ὁ Κρηὶς ποιητὴς ἀφίσταται τοῦ προτύπου, εἰς ἃ χωρία τοῦτο ἐμφανίζει κλασσικὰ στοιχεῖα λογίας παραδόσεως. Τοῦτο πράττει εἴτε διὰ συμπίξεως τῶν ἀντιστοιχούντων στίχων τοῦ λατινικοῦ κειμένου, εἴτε δι' ἀντικαταστάσεως τῶν μεταφορικῶν εἰκόνων, χωρὶς βεβαίως μεταβολὴν τῆς ἐννοίας.

Εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν ἀνήκουν τὰ παραδείγματα :

- α) *Potesne silicum frigus aeternum et gelu
inhospitalis Caucasi et saxa horrida
in has ciere, voce vel plectro fibras?
Potesne rabidas Tygres et dirum gregem
trahere Leonum? Num tenebrosi lacus
revocare torvum vulgus et stygias nurus
agmen tremendum, quas in hostiles agam*

*dux ipse vultus. Orpheus haec olim Pater
traxisse fertur...*

(II, 9—17)

Μπορεῖς ἐσὺ μ' αὐτήγη σου τῆ λύρα νὰ μερώσῃς;
οἶαν τὸν Ὀρφέο τὰ θεριά;...

(B, 29—30)

- β) *Proceres, Eoi decora, Zenonis favor,
quos insolentis arbitros causae lego.
Favete coelo, cujus haud unquam fides
sic fluctuanti dubia nutavit gradu.
Regnator orbis, regna fundavit Deus,
Regnisque Reges, Regibus sceptri decus,
sceptro timorem junxit ac fidem sui.
His stare Regno columen aeternum reor.
Quae qui revellit, culmen Imperii pari
trahit ruina. Veniat in forum reus*

(V, 1—10)

Ἄνθρωπο εἰς δικαστήριον, ἄρχοντες, οἶαν καθίζω
καὶ ἀπόφρασι, ὡς βούλεσθε, κάμετε οἶαν δρίζω.
Τὸ νόμο ἐκαταπάτησε, τῆ βασιλείᾳ νὰ δώσῃ
εἰς τῶν ὀχθρῶν τὴν μπόρσιν, τὸν Καῖσαρ νὰ προδώσῃ
ἐνόησε μὲ παρουσιάζει ποιά τιμωρία τοῦ μπίνει,
ποῖος θάνατος, λογιᾶσθε, πατριζικῶς οἶαν τυχαίνει.

(Δ, 216—221)

Εἰς τὴν δευτέραν περίπτωσιν ἀνήκουσιν τὰ παραδείγματα :

- α) *Horresce, nate. Vanus imperii favor;
peius merenti melior, infidus bonis.
Affulget Aula? Fulgor occaecat, vide.
Arridet Aula? Casus impendet, time.
Alludit Aula? Lusus illudit, cave.
Haec moneo genitor. Ne levi captus bono
anhelus Aulæ decora fallacis cole.
His te paternae mentis haerendem creo.
Fuge, foeda Regum culmina. Tyrannos fuge*

(V, 118—126)

Φεῶγε, παιδί κι ἀγάπη μου, μὴν πλανεθῆς ποτέ σου,
γιατὶ μὲ ἰούδες τς' ἄλυσες καὶ σένα θὰ σὲ δέσσουν·
ἢ τύχη ἢ βασιλικὴ τὸν ἄνθρωπο σηκώνει

σὲ δόξες κι εἰς ἕνα καιρὸ κιόλας τὸν ταπεινώνει.
Οἱ δόξες εἶναι ἀστραπές, ποὺ φέγγου, μὰ πετοῦσι,
κι εἰς ἕνα ἀνοιγοσφάλισμα τῶν ἀμματιῶν σκορποῦσι·
γαλι εἶν' ἡ τύχη κι ὄντας δῆς καὶ φέγγει τότε ἀρχίζει
νὰ τοῖζῃ καὶ τῇ γυάλινῃ δόξᾳ νὰ διασκορπίζῃ.

(Δ, 334—341)

β) *Haec fata regum. Tollit ambitio gradum
quem sors ruina sternat. Imperio impotens
exurgit animus, inque sidereas volat
superbus arces, unde sub Stygis vada
ultima relapsus, solvat aeternum nefas.*

(V, 490—494)

Οἱ δόξες πᾶσα βασιλείῳ σκληροῦ ἔτσι περνοῦσι
ὥσάν οἱ ἀνέμοι στὸ γυαλὸ τὸν ἄμμο ὄντας σκορποῦσι·
᾽ς τοῦτο τὸν κόσμο ἢ μοναρχιά σὰ δένδρο ξεφτυτρώνει
κι ἀγάλια - ἀγάλια θρόεφεται, ριζώνει καὶ ψηλώνει...
ἀγάλια - ἀγάλια ὁ ἄνθρωπος εἰς τὸ δένδρο ἀνεβαίνει
κι εἰς τὸ ψηλότερο κλαδί στέκεται καὶ προβαίνει
καὶ μέσα ὅπου χაίρεται, ἄνεμος τὸ τινάσσει
καὶ ἀπὸ ψηλότερο κλαδί πέφτει ᾽ς τῇ γῆ, ταράσσει

(E, 373—380)

Γενικῶς εἰπεῖν ἢ λογίτης τοῦ λατινικοῦ κειμένου ὑποχωρεῖ εἰς
τὴν δημοτικότητα τοῦ ὕφους τῆς Κορητικῆς τραγωδίας.

II.—Εἰς τὴν προεκτεθεισαν ἀρχὴν ἀσφαλῶς πρέπει ν' ἀποδώσω-
μεν καὶ τὸ γεγονός, ὅτι ὁ Κοῆς ποιητῆς παραλείπει ὅσα χωρία τοῦ ξέ-
νου προτύπου περιέχουν μυθολογικὰ στοιχεῖα, προσαρμοζόμενος⁵ κατὰ

⁵) Εἰς λόγους προσαρμογῆς τοῦ Συγγραφέως εἰς τὰς συνθήκας διδασκαλίας
δραμάτων, κατὰ τὴν ἐποχὴν του. πρὸς ἀποφυγὴν σκηνογραφικῶν δυσχερειῶν,
ὀφείλεται καὶ ἡ ἀπλούστευσις τοῦ σκηνοῦ διακόσμου, εἰς τὸ ἑλληνικὸν ἔργον,
παρὰ τὰς ἀντιθέτους ὁδηγίας τοῦ συντάκτου τῆς λατινικῆς τραγωδίας. Ἐς ση-
μειωθῆ χαρακτηριστικῶς ἡ περιγραφή τοῦ ἐργαστηρίου τοῦ Μάγου εἰς τὸ ἔρ-
γον τοῦ Simonis :

[F. 10, v. 71, n. 1] : «*Reducto sipario apparet Magi officina nigris con-
nectita. Mensa nigra. Super mensa scrinium nigrum et sphaera caelestis.
Candela nigra accensa, canis hircutus ad pedem mensae vinculus catena. Eu-
phemianus (= Magus) in sede nigra. Puer nigellus ad ejus pedes sedens in
terra*».

ἔν συγκρίσει πρὸς τὴν ἀντίστοιχον περιγραφὴν τοῦ διακόσμου τῆς αὐτῆς σκη-

τοῦτο προφανῶς εἰς τὴν ἀτελῆ παιδείουσιν τῶν θεατῶν του' ἐνίστε πάλιν ἀντικαθιστᾶ ταῦτα δι' ἀναλόγων ἐκφράσεων μ' ἐνδιαφέρον συχὰ λαογραφικὸν περιεχόμενον :

α) ...*Nondum claustra nocturni Jovis*
Megaera rurit, agmen Eumenidum trahens
(I, 20—21)

Μεγαίρα, ἀκοιμή δὲν ἔσπασες τοῦ Πλούτωνος τὲς πόρτες;
(A, 19)

β) *Vis Tygre et Urso et Hydra et Inferno cane*
immaniùs saevire?...
(I, 88—89)

. . . . . γὰρ σὲ τρομάσουν ὄλοι
καὶ τὰ θεριά, πᾶσα ἄνθρωπος καὶ ἀκόμη κ' οἱ διαόλοι.
(A, 85—86)

γ) *I, veriora disce Radamantho loqui*
(I, 177)

Πήγαινε ποῦθι μετ' αὐτὸ κ' ἐκεῖ γιὰ μάθε ἀλήθεια
γὰ λέγης ἐνοῦ Καίσαρος . . .
(A, 181—182)

δ) *Laceretur undique: qualis Actaeona canis*
in mille rictu frusta rabioso dedit,
talis, age, rapta, velle, praemorde, seca.
(IV, 154—156)

(οἱ στίχοι περισλείπονται ἐν τῇ ἑλληνικῇ διασκευῇ).

ε) *Tu funde vivum, Anaste. Ganymedes minor*
tu militares, Urbiti, ludos para.
(V, 237—238)

Τὸ νέκταρ Ἀναστάσιος κὶ Οὐρβίκιος ἄς κρατοῦσι
(E, 37)

III.—Ὁ Κρητὴς ποιητὴς δὲν ἀρκεῖται εἰς τὴν μὴ ἀποδοχὴν ἐν τῇ διασκευῇ τῆς τραγωδίας τοῦ Simonis τῶν λογιωτέρων στοιχείων ἐκ

νῆς, ἐν τῇ Κρητικῇ τραγωδίᾳ :

[Μετὰ τὸν στίχ. A, 58] : «Τότες ἀνοίγει ἡ προσπετιίβα τῆς σέρας καὶ φαίνε-
ται ὁ Μάγος καὶ ἔχει ἓνα τιαουλὶ ὀμπροστά του, μὲ ἰωλλὰ λίμπρα ἀπάνου σὲ δαυτι
καὶ κάθεται εἰσὲ μία καδέκλα καὶ διαβάζει».

δὲν ἠμπορεῖ ἔς τὸν κόσμον μας, ὄσο καιρὸ καὶ ἂ ζήσῃ.

(Δ, 232—233)

Ἐνίοτε πάλιν παραφορίζει τοὺς στίχους τοῦ λατινικοῦ κειμένου, προσέχων ὅμως ἐν τῇ ἀποδόσει τῆς ἐννοίας τούτων ὅπως τηρήσῃ τὸν παροιμιαικὸν τόνον τῶν λαϊκῶν διστίχων :

α) *Quantus superbos turbo fortunae lures
hinc inde verset . . . .*

(I, 266—267)

Ἦ κακορροϊκώτατη τύχη καὶ πῶς ψηλώνεις
καὶ μὲ τί τρόπο καὶ σκληρὸ κιάλας μᾶς ταπεινῶνεις !

(A, 261—262)

β) . . . . . *Saepe mendaci gradus
patuit honoris, vera dum pietas stetit
procul repulsa . . . .*

(II, 67—69)

Σηκώνει ἡ τύχη τς' ἄμαθους, τς' ἄγνωστους, πᾶσα ψεύτη
καὶ ὡσὰν τὴν πάλα ὁ φρόνιμος σηκώνεται καὶ πέφτει

(B, 127—128)

γ) . . . *Jus perit . . . .*
. . . . . *Fidem fefellit Caesar . . . .*
Obruimur omnes . . . .

(IV, 61, 62, 64)

Ἡ δικαιοσύνη ἐσβήστηκε κ' ἠγ' ἄρετὴ ἰχάθη
καὶ ὅπου γυρίσῃς δὲ θωρεῖς παρὰ μαλιᾶς καὶ πόθη

(Δ, 9—10)

Χαρακτηριστικὸν παράδειγμα τῆς διασκευῆς τοῦ ξένου προτύπου ἐπὶ τὸ λαϊκώτερον εἶναι ἡ ἀπόδοσις τῆς λατινικῆς φράσεως :

*Sic nos triumpho Bacchus ad currum trahat.
Evome bibamus . . . . .*

(V, 260 - 261)

διὰ τοῦ διστίχου :

Τῆς Χιός, τῆς Κρήτης, τῷ Χανιῶ ἡ ἀμβροσία τούτη
καὶ ἀπὸ τὴν τόση μου χαρὰ ἀκράτη πίνω σοῦ τη.

(E, 81—82)

IV.—Πολλάκις ὁ Κρηὶς ποιητὴς μεταφορίζων ἢ διασκευάζων τοὺς

στίχους τῆς λατινικῆς τραγωδίας παρεμβάλλει γνωμικά δίστιχα μὴ ἀντιστοιχοῦντα εἰς ἀνάλογα χωρία τοῦ προτύπου του, ἢ ἐκφράζοντα ἐννοίας τοῦ ξένου κειμένου, αἵτινες ἤδη ὀλίγον πρότερον ἀπεδύθησαν καὶ ἐν τῇ ἑλληνικῇ διασκευῇ:

- α) Ἔτοι ἡ τύχη τὰ φτερά τοῦ νοῦ μας πῶς σιμῶνει
ἀπάνω εἰς τ' ἄστρα καὶ ἄξαφνα κούλας μᾶς ταπεινώνει!
(Α, 293—294)
- β) Στὴ ρόδα στέκεις κι ἄνεμος τὴ ρόδα σου φυσάει
καὶ στατικῶ σου, ὅπου δὲ θές, εἰσένα ἐκεῖ πάει
(Γ, 261—262)
- γ) Ὅποιος τὸ φῶς του ἔχασε, ὅσον καιρὸ καὶ ἄ ζήση
ἀνθρώπος δὲν εὐρίσκειται νὰ τὸν παρηγορήση
(Γ, 293—294)

V.—Ἄξιον ἰδιαιτέρας πικροτήσεως εἶναι ὅτι πολλὰ παροιμιακὰ δίστιχα ἢ ἄλλαι ἐκφράσεις, μὴ ἀντιστοιχοῦσαι εἰς χωρία τοῦ λατινικοῦ κειμένου ἢ ἐλεύθεροι διασκευαὶ⁹ ἀναλόγων φράσεων τοῦ προτύπου ἀπαντῶσι καὶ εἰς ἄλλα κείμενα τῆς Κρητικῆς λογοτεχνίας (Ἐρωφίλην, Ἐρωτόκριτον, Θυσίαν τοῦ Ἀβραάμ, Γύπαριν, Ρίμιν Ὀθηνητικὴν τοῦ Πικατόρου κλ.) ἢ τῶν δημοδῶν ἔσμάτων, κατὰ τρόπον ὅμοιον ἢ συγγενῆ.

ZHN. Τὰ γέλια καὶ τὰ κλάηματα δμάδι ἐγεννηθῆκα
καὶ πάλι ἡ πρίκα κ' ἡ χαρὰ ἀνιάμα ἀναθραφήκα
(E, 59—60)

EPΩΦ. Τὰ γέλια μὲ τὰ κλάυματα, μὲ τὴ χαρὰν ἡ πρίκα
μὴν ὦραν ἐσπαρθήκασι κι δμάδι ἐγεννηθῆκα
(Γ, 1—2)

EPΩΤ. Μὰ ἴλαχε τοῦτο γιαιτρικό, μὲ τὴ χαρὰν ἡ πρίκα
τὰ δυὸ συγκεραστήκασι δμάδι κι ἐσμιχτήκα
(E, 755—6)

ZHN. Ὁῖμὲ φωτιά ὀπὸν ἴκαψε μέσα τὰ σωθικά μου
(Δ, 147)

EPΩΦ. Ὁφου μὲ ποιά φωτιά ἴκαψες μέσα τὰ σωθικά μου
(E, 409)

ΘΥΣ. Ὁφου φωτιά πὸν μ' ἔκαψε, ὦφου κορμιοῦ τρομάρα
(172)

⁹) Περαιτέρω ἐν ὑποσημείωσει θύ μνημονεύηται ἐκάστοτε τὸ χωρίον τῆς λατινικῆς τραγωδίας, ὅπερ διασκευάζει ὁ Κρῆς ποιητής.

- ZHN. Παιδί μου, πᾶψε τὸν κλαυθμόν, κι αὐτὰ δὲ σὲ φελοῦσι⁷
(Δ, 322)
- ΘΥΣ. Μὲ κλάματα καὶ μὲ δαρυμούς, καημένη, δὲ φελοῦσαι
(322)
- ΓΥΗ. Βοσκοί, τὰ δάκρυα τὰ πολλὰ ποσῶς δὲ οἷς φελοῦσι
(Δ, 129)
- ZHN. Ἄ θές τς⁸ ἀγάπης τὲς δροσές, τοῦ πόθου ἃ θές βουίανι⁹
(Α, 77)
- ΕΡΩΦ. Ὅποιος ποθεῖ, τοῦ πόθου του σὰν πιᾶση τὸ βοτάνι
(Α, 13)
- ZHN. Ὡφου μὲ ποιὰ σκληρότητα σίδερο ἀκονισμένο
τέτοιο κεφάλι ἐθέρισε, ἄξιο, χροιωμένο!
(Γ, 303—4)
- ΘΥΣ. Ὡφου μὲ ποιὰν ἀποκοτιὰν γὰ δυνηθῆς τὰ σφάξης
τέτοιο κορμὶ ἀκροιάτιστο καὶ γὰ μηδὲν τρομάξης,
(341—2)
- ZHN. Τὸ φῶς μου σκοτεινίασε...
(Α, 193)
- ΘΥΣ. Θέλεις το γὰ σκοτεινιασθοῦν τὰ μάτια σου, τὸ φῶς σου
(343)
- ΕΡΩΦ. . . . . Τῶν ἀμματαῶν σκοτειδί
(Α, 6)
- ZHN. Νὰ δῆ τὸ πρόσωπο χλομὸ τὰ μάτια του κλαμημένα
(Β, 317)
γὰ ἄχη κλιτὸ τὸ πρόσωπο, περίσσα πικραμένος⁹
(Β, 320)
- ΘΥΣ. Τὸ πῶς ἐδὰ παρὰ ποτὲ εἶν' ἀποχλωμασμένο
(114)
γὰ κείνο κείτεσαι κλιτὸ καὶ παραπονεμένο
(418)
- ΕΡΩΦ. Κλιτὸς πολλὰ καὶ ιαπεινός, χλωμὸς καὶ μαραμένος
(Α, 1103)

⁷) Absiste, nate; fundis incassum preces (V, 110).

⁸) Vin' te libido vastet et Veneris puer? (I, 80).

⁹) Horror capillos obruet, vultum dolor
teget ora fletus, latera singultu gement (II, 315—6).

- ZHN. Ἄπ' τὸ κεφάλι δὲ μπορεῖ τρίχα ποτὲ νὰ πέση
δίχως τὴν θεϊκὴν βουλήν... (A, 156—7)
- PIM. ΘΡΗΝ. Δὲν πέφτει φύλλον εἰς τὴν γῆν, ἐκ τὸ δειδρὸν ἀπάνω
ἀνόριστα τοῦ ἀφεντός, καθὼς καταλιμβάνω (362)
- ΘΥΣ. Φύλλο δὲν πέφτει ἐκ τὸ δειτροδὸ χωρὶς τὸ θέλημά του (986)
- ZHN. Ὡφρον, παιδί τῆς δυστυχίας¹⁰... (B, 395)
- ΘΥΣ. Ὡφρον, παιδί τς' ὑπακοῆς... (347)
- ZHN. Τῆς τύχης τὸν παντοτινὸ κύκλο τότε καρφώνω
(B, 98)
Τὸν κύκλο βλέπω ἐγύρισεν ἡ τύχη ὡς ἐπεθύμου¹¹
(E, 191)
- ΕΡΩΦ. Ἄνεν κ' οἱ κακορρίζικοι τὸν κύκλον ἐμποροῦσαν
τοῦ ριζικοῦ μὲ τὰ σκοινιά δεμένο νὰ κρατοῦσαν
γῆ ἀνέν κ' ἡ τύχη σὰν τροχὸς δὲν ἤθελε γυρίζει
(A, 559—61)
- ΕΡΩΤ. Τοῦ κύκλου τὰ γυρίσματα π' ἀνεβοκατεβαίνουν
καὶ τοῦ τροχοῦ, π' ὥρες ψηλά κι ὥρες σιὰ βάρη πηαίνου
(A, 1—2)
- ZHN. Ὡ τὴν τύχη κακορρίζικη, τύχη ἀσβολωμένη¹²
(E, 287)
- MANTIN. Τύχη κακὴ, τύχη στραβή, τύχη μου ἀσβολωμένη¹³
- ZHN. Τὸ σίδερο μὲ τὴ φωτιά μερώνει κι ἀπαλαίνει
μὰ ἡ καρδιά του αὐτουνοῦ ἀγριεύει καὶ σκληραίνει
(Δ, 25—26)
- MANT. Τὸ σίδερο λυγίζεται ἔς τοῦ σιδεροῦ τ' ἀμόνι
μὰ ἡ γνώμη του ἐκεῖ ἀσπῆ καὶ δὲν ἀνελιγώνει¹⁴.

¹⁰) *Miserande puer!* . . . . . (II, 381).

¹¹) *Tandem volutam cerno fortunae rotam* (V, 315).

¹²) . . . . . *Heu! fata improba!* (V, 422).

¹³) Μαρίας Λιουδάκη: «Λαογραφικά Κρήτης. Τόμος Α'. Μαντινάδες». Ἐν Ἀθήναις [1936], σελ. 177.

¹⁴) Μαρίας Λιουδάκη, ἔνθ' ἄνωτ. σελ. 216.

Εἶναι πιθανὸν ἢ ὁμοιότης τῶν στίχων νὰ μὴ ὀφείλεται εἰς ἄμεσον μίμησιν συγχρόνων ἔργων—ἄτινα πάντως ὡς προγενέστερα πρέπει νὰ ἐγνώριζεν ὁ ποιητὴς τοῦ «Ζήνωνος»—δεδομένου ὅτι τινὲς τούτων ἀποτελοῦν ἴσως κοινούς τόπους καὶ ἔχουν λαϊκὴν τὴν προέλευσιν¹⁵.

Ἄλλως τε παραδείγματα στίχων ἐπαναλαμβανομένων εἰς πλείονας συνθέσεις τῆς Κρητικῆς Σχολῆς ἔχομεν ἤδη ἐκ τῶν ἀναφερομένων εἰς τὰ διάφορα ἔργα ἐρευνῶν.

Ὡς ὅμως ὀρθῶς διευπλώθη¹⁶, πρὸς συναγωγὴν ἀσφαλῶν παρατηρήσεων ἐπὶ τοῦ ζητήματος τῆς σχέσεως τῶν διαφορῶν ποιημάτων τῆς Κρητικῆς λογοτεχνίας καὶ τῶν ἀμοιβαίων ἐπιδράσεων εἶναι ἀνάγκη νὰ προηγηθῇ διεξοδικὴ μελέτη ὅλων τῶν Κρητικῶν κειμένων.

ΦΑΙΔΩΝ Κ. ΜΠΟΥΜΠΟΥΛΙΔΗΣ

¹⁵) Εἰς τὰ λαϊκὰ ἐπίσης στοιχεία πρέπει νὰ κατατάξωμεν καὶ στίχους μὲ παρομοιώσεις, ὡς αἱ ἐπόμεναι :

Καὶ ὡσὰν τὸ ψᾶρι ᾗς τὸ γιαλὸ πὸν πιάνουσι σφραῖσσεις (Δ, 52)
Σὰν χρύο νερὸ θροσιζει με σήμερο ἢ ἐμιλιά σου (Γ, 44)
Ἦσα ξυράφι ἢ γλῶσσά του ἤσφαξε τὴν καρδιά μου (Γ, 183)
Τ' ἄγρια θεριά θωρῶνιάς με τρέμουσι ὡσὰν καλάμι (Ε, 234)

Ἄκόμη τὴν χρῆσιν τῶν «ἀδυνάτων» :

α) *Πῶς εἶναι μπορεζάμενο τ' ἄχολο περιστέρι*
νὰ θέλῃ νὰ ᾗχῃ ὁ κόρακας ὀγιά δικό του ταῖρι ; (Β, 411—412)

Πρβλ. καὶ τοὺς στίχ. 81 - 83 τῶν ἐκδ. ὑπὸ Μ. Μανουσάκα «Ἀνεκδότων Ἰντερμεδίων τοῦ Κρητικοῦ Θεάτρου» (περ. «Κρητικὰ Χρονικά» τόμ. Α', 1947, σελ. 557) :

Τὸ περιστέρι νὰ σμιχτῇ μαζί μὲ τὸ ξιφιέρι
τὰ δυὸ νὰ κάμνουσι πουλιά καὶ νὰ γηνοῦσι ταῖρι
κι ὄχι ποτὲ ἄλλη ἀγαπητικὴ νὰ μπιτὸ λογισμοῦ μου.

β) *Πρῶτας τοῦ ἥλιου θέλει ἰδῆς τς' ἀκτίνες ματωμένες*
κι οἱ μέρες νὰ γηνούσινε νύκτες σκοτεινιασμένες
παρὰ κιανεῖς ᾗς τὸ πρόσσωπο τοῦτο μου νὰ θ' ἀρχίσῃ
ᾗς καθὼς μιλεῖς, ὦ πρέντζιπε, νὰ μὲ κατηγορήσῃ (Γ, 115—118)

Περὶ τῶν «ἀδυνάτων» ἰδ. κυρίως : Σ τ. Δεινάκι : «Περὶ τινος λεκτικοῦ σχήματος ἀπαντῶντος εἰς τὰ Κρητ. ποιήματα Ἐρωφίλην καὶ Γύπαριν καὶ ἄλλα δημῶδη νεοελληνικά ποιήματα καὶ δίστιχα». Περ. «Χριστιανικὴ Κρήτη» ἔτ. Β', 1915, σελ. 425 - 436.—Φαίδωνος Κορυλλέ : «Συμβολὴ εἰς τὴν Κρητικὴν λαογραφίαν ἐπὶ Βενετοκρατίας» Περ. «Ἐπετηρὶς Ἐταιρείας Κρητ. Σπουδῶν» τόμ. Γ', 1940, σελ. 72 κ. ἐξ. Ἰδ. ἀκόμη : Ι. Μαρκαντώνη : «Τὰ ἀδύνατα ἢ ἀμήχανα εἰς τὴν δημοτικὴν ποίησιν» Περ. «Ἑλληνικὴ Δημιουργία» τόμ. Θ', σελ. 725—731.

¹⁶) Γεωργίου Θ. Ζώρα : «Περὶ τὰς πηγὰς τῆς Θουσίας τοῦ Ἀβραάμ». Ἐν Ἀθήναις 1945, σελ. 43.